

Floristische notities en de invloed van beheersmaatregelen op de kalkgraslanden van de Sint Pietersberg (Provincie Luik, België)

IV. Floristische gegevens over de Sint-Pietersberg

Martine Lejeune, De Gerlachestraat 9/8, 3500 Hasselt

Willy Verbeke, Rozengaard 5, 1080 Brussel

De vindplaatsen worden hier doelbewust niet in detail genoemd, omdat dit het de talrijke soortenjagers met hun kleine schopies wat al te gemakkelijk zou maken.

Elk jaar weer moeten we het meemaken dat vindplaatsen gewoon systematisch geplunderd worden, zoals in 1983 van *Gentiana cruciata* en enkele jaren tevoren van *Gymnadenia conopsea*, om maar een paar voorbeelden te noemen. Voor de mensen die gewetensvol deze plaats beheren of er genietend in rondwandelen is dit zeer ontmoedigend. Op sommige plaatsen is het aantal exemplaren van bepaalde soorten zodanig beperkt door een jarenlange achteruitgang, dat het echt van deze weinige exemplaren afhangt of de soort zich dankzij het gevoerde beheer al dan niet herstelt. Voor vele soorten immers is de Sint Pietersberg een dermate geïsoleerde groeiplaats dat herkolonisatie vanuit andere standplaatsen problematisch is.

A. MARÉCHAL (1941) geeft een overzicht van zijn eigen floristische kennis van het gebied en ook van de publicaties van o.a. DUMOULIN (1868); HARDY en MARCHAL (1868); KUHNHOLTZ-LORDAT en DARIMONT (1940).

Een vergelijking met onze huidige kennis dringt zich op. Het blijkt dat 64 soorten hogere planten die MARÉCHAL vernoemt als nog aanwezig, nu waarschijnlijk verdwenen zijn.

Een volledige lijst zou ons hier te ver leiden, maar er zijn interessante soorten bij, zoals *Herniaria hirsuta* (Breukkruid), *Petrorhagia prilofera* (Mantel-anjer), *Anemone ranunculoides* (Gele anemoon), *Fragaria moschata* (Grote bosaardbei), *Lathyrus nissolia* (Graslatyrus), *Monotropa hypopitys* (Stofzaad), *Hyoscyamus niger* (Bilzekruid), *Limosella aquatica* (Slijkgroen), *Marrubium vulgare* (Malrove), *Filago pyramidata* (Spatelviltkruid), *Gagea arvensis*

(Akkergeelster), *Orchis coriophora* (Wantsenorthis), *O. ustulata* (Aangebrande orchis).

Hopelijk komen enkele hiervan nog in het gebied voor, maar ontsnappen ze aan onze aandacht. Voer hierbij nog 6 soorten die MARÉCHAL vermeldt als recent verdwenen, (o.a. *Geranium sanguineum* (Bloedooievaarsbek), *Himantoglossum hircinum* (Bokkenorchis), *Anacamptis pyramidalis* (Hondskruid)), dan komen we aan 70 soorten die in deze eeuw reeds zouden zijn verdwenen, waaronder een 15-tal akkeronkruiden. Ook in dit soortenrijke gebied is dus een sterke floristische achteruitgang merkbaar!

Akkeronkruiden

Op de Sint-Pietersberg komt toch nog een groot aantal zeldzame akkeronkruiden voor, zij het vaak in kleine aantallen, zodat de hier behandelde merkwaardige soorten bezwaarlijk de landbouw kunnen hinderen. Hoe het komt dat deze soorten hier konden standhouden en elders 'op het Haspengouws plateau zo goed als verdwenen zijn, is niet helemaal duidelijk. Het zou te danken kunnen zijn aan het meer kleinschalige landschap. Ook ligt de bewerkte leemlaag vaak zeer ondiep op het Maasgrind of op het silexrijke krijt. Door het ploegen spoelt de leem vooral aan de randen van het plateau af naar de valleien van de Maas en de Jeker. Hierdoor zijn vele akkers uitermate stenig, wat hun bewerking niet vergemakkelijkt. Deze minder goede percelen worden dan ook extensiever bewerkt. De akkers zijn ook altijd al regelmatig bekalkt geweest, omdat reeds sedert de Keltische tijd het krijt wordt geëxploiteerd om er de zuurgraad en de structuur van de akkergronden mee te verbeter-

ren. Deze kalkrijkdom is natuurlijk zeer gunstig voor vele kalkminnende akkeronkruiden die elders minder voorkomen omdat er altijd minder is bekalkt omdat de krijtgroeven verderaf gelegen zijn. Ook is de leemgrond van de Sint Pietersberg zeer goed gedraineerd door de uitermate permeabele onderliggende geologische lagen. Deze relatieve droogte, samen met het voorkomen van een voor hen gunstig mikroklimaat, maakt dat er ook bij de akkeronkruiden heel wat soorten voorkomen waarvan het zwaartepunt van hun verspreiding veel zuidelijker ligt.

Melandrium noctiflorum (Nachtkoekebloem): in 1982 plotseling massaal op een akker nabij de Chemin des Anes te Lixhe. Het gaat hier om een stukje dat zodanig stenig was dat de landbouwer het dat jaar heeft volgeplant met boompjes en er geen herbiciden gespreoid heeft. In 1983 vonden de zaden natuurlijk geen kiembod meer in de niet - omgeploegde grond, zodat de soort niet werd gezien. De zaadbank moet aanzienlijk zijn, gezien de enorme zaadproductie in 1982.

Viola arvensis (Akkerviooltje): algemeen, in 1983 ook een exemplaar met blauwe bloemen te Lixhe op het plateau in een bietenveld.

Thlaspi arvense (Boerenkers): vrij algemeen.

Sinapis alba (Witte mosterd): in een verwaarloosd bietenveld vlakbij het militair domein te Emael, 1983.

Vicia lutea (Gele wikke): in een bietenveld tussen Lanaye en Emael, 1982.

Lathyrus tuberosus (Aardaker): vrij algemeen.

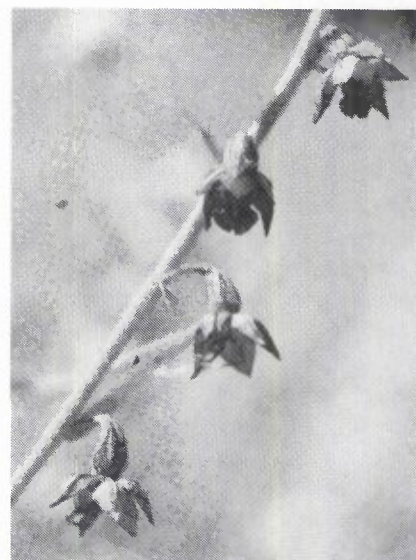
Euphorbia exigua (Kleine wolfsmelk): vrij algemeen.

Erodium cicutarium (Reigersbek): vrij algemeen.

Lycopsis arvensis (Kromhals): verla-

Figuur 1. Groot spiegelklokje op een akker aan de Thier des Vignes.

Figuur 2. Bruinrode wespenorchis, een vrij algemene soort op de kalkgraslanden van de Sint-Pietersberg.

ten akker te Lixhe, 1983.

Mentha arvensis (Akkermunt): algemeen.

Veronica polita (Gladde ereprijs): vrij algemeen.

Kickxia elatine (Spiesleeuwebek): vrij algemeen tussen koren en bieten.

Kickxia spuria (Eironde Leeuwebek): zeldzamer dan de vorige soort, tussen bieten, koren en aardappelen.

Legousia speculum-veneris (Spiegelklokje): vrij algemeen (fig. 1).

Legousia hybrida (Klein spiegelklokje): aan de rand van een akker op het plateau te Lixhe, begin mei 1983.

Sherardia arvensis (Blauw walstro): algemeen.

Avena fatua (Oot): vrij algemeen.

Orchideeën

Cephalanthera damasonium (Bleek bosvogeltje): 3 standplaatsen, waarvan 2 in een bos een 1 aan de rand van een kalkgrasland. In een van de bossen hebben we in 1983 een gedeelte gedund en op het kalkgrasland verwijderen we reeds 3 jaar achtereenvolgende opslag. In 1983 stond hier het mooiste exemplaar. Ook in 1983 werd door Ch. Tihon een nieuwe standplaats ontdekt in de Jekervallei.

Epipactis helleborine (Breedbladige wespenorchis): algemeen en soms

massaal op verstoorde, beschaduwde plaatsen in de valleien.

Epipactis atrorubens (Bruinrode wespenorchis) (fig. 2): deze soort komt op zowat alle kalkgraslanden van de Sint-Pietersberg voor en soms ook in beboste delen. Bij het maken van de opnames is het ons opgevallen dat slechts relatief weinig planten tot bloei komen. Dit is zeker niet te wijten aan een achteruitgang van de populatie. Het zou best kunnen dat het gaat om jonge planten die zich slechts recent gevestigd hebben.

Spiranthes spiralis (Herfstschröeforchis): voor het laatst gevonden door C. KREUTZ (pers. med.) in 1980 op een zeer droge kalkhelling; werd in 1976 ook nog gezien op een andere, niet beheerde plaats (TIHON, mond. med.). *Listera ovata* (Keverorchis): komt overal voor waar de bodem kalkrijk is, zowel in bossen als op graslanden, soms zo massaal dat de soort in de lente de vegetatie domineert.

Coeloglossum viride (Groene nachtorchis): HARDY (1887) vermeldt nog 5 vindplaatsen, terwijl A. MARÉCHAL (1941) er nog 1 opgeeft. Deze plaats beheren we nu reeds 5 jaar en de zeer kleine populatie die in 1979 geen 20 planten meer telde, heeft fantastisch gereageerd. In 1979 werd reeds het overvloedige struikgewas weggekapt en daarna werd jaarlijks gemaaid. In 1980 en 1981 hield de populatie mooi

stand: de planten werden groter, maar hun aantal nam weinig of niet toe. In 1982 werden 24 bloeiende planten geteld, waaronder 4 op zo'n 20 m van de aloude groeiplaats, op een plaats waar in 1979 nog een Meidoornstruweel stond. In 1983 stonden er zeker 30 bloeiende planten en tientallen jonge, vegetatieve rozetjes op deze twee plaatsen. Daarenboven werden 400 m daarvandaan op een plaats die op dezelfde manier beheerd wordt, 2 nieuwe exemplaren gevonden.

Gymnadenia conopsea (Grote muggenorchis): slechts 1 enkele vindplaats op het Belgische gedeelte van de Sint-Pietersberg en nog wel in een eerder zuur Brachypodio-Sieglingietum i.p.v. een Mesobrometum. De populatie is zeer klein en uitermate bedreigd door plunderaars. In 1983 hebben slechts 3 exemplaren zaad kunnen zetten.

Platanthera chlorantha (Bergnachtorchis): steeds in geïsoleerde exemplaren, behalve op 1 plaats in de Jekervallei (TIHON, pers. med.). Er zijn minstens 4 standplaatsen verspreid in de Jekervallei en op de Maasflank. De soort houdt goed stand en zal in de beboste delen nog wel meer standplaatsen hebben.

Platanthera biofolia (Welriekende nachtorchis): 2 standplaatsen met respectievelijk een honderdtal en 5 exemplaren in 1983. De kleinere populatie werd pas in 1981 ontdekt na 2

jaar maaibeheer. De soort werd door DE WEVER (in VAN SCHAIK, 1938) als vrij zeldzaam omschreven en door A. MARÉCHAL (1941) zelfs niet meer vermeld.

Ophrys insectifera (Vliegenorchis): 1 rijke standplaats, gedeeltelijk bebost; het bos werd gedund in 1983.

Ophrys apifera (Bijenorchis): in de literatuur vinden we deze soort terug als "zeldzaam" (HARDY, 1887; VAN SCHAIK, 1938; A. MARÉCHAL, 1941). Sinds 1981 echter breidt deze soort zich uit langs wegkanten, bosranden en ook middenin kalkgraslanden. We kennen nu zes groeiplaatsen waarvan 4 binnen het reservaat. Als deze trend zich voortzet, kan *O. apifera* nog bezwaarlijk zeldzaam genoemd worden op de Sint Pietersberg. Drie van de zes groeiplaatsen zijn beheerde kalkgraslanden waar de soort vroeger waarschijnlijk reeds voorkwam, maar dan wel minder talrijk. De drie andere standplaatsen zijn zeer recent en nog in de jaren 70 met bulldozers geremaneerd. *O. apifera* is een van de orchideeën met winterbladeren (WELLS, 1981), zodat branden in het vroege voorjaar zeer nadelig is. Op de beheerde plaatsen is de soort in uitbreiding sinds er dankzij het maaien niet meer kan worden gebrand.

Daarnaast toont deze orchidee ook hier haar vermogen om snel nieuwe, geschikte standplaatsen te koloniseren.

Orchis purpurea (Bruine orchis): deze soort groeit het best in bosranden en andere eerder beschaduwde plaatsen op kalk (ROSE, 1948; OBERDORFER, 1962; FÜLLER, 1972). De plant komt ook voor op open kalkgraslanden, maar dan niet optimaal. Daar de Sint-Pietersberg tot voor 40 jaar vrijwel boomloos was, kunnen we de huidige uitbreiding van deze soort goed begrijpen. Ze werd voor het eerst gevonden in 1928 en bleef zeker zeldzaam tot in de jaren '40 (MARÉCHAL, 1941). Nu groeit ze massaal op de Thier de Nivel- le en in 1983 werd door Ch. Tihon een zeer mooie standplaats ontdekt in een bos in de Jekervallei. Op beide plaatsen gaat *O. purpurea* via bastaarden over in de volgende soort.

Orchis militaris (Soldaatje): dit is meer een typische plant van het open kalk-

grasland, hoewel ze ook in bossen en struwelen kan voorkomen (OBERDORFER, 1962; FÜLLER, 1972). De planten dragen ook winterbladeren (WELLS, 1981), zodat een situatie waarin alleen het jaarlijkse branden hier en daar nog wat kalkgrasland in stand hield, zeker zeer nadelig was. Nochtans kennen we nog tien standplaatsen. Twee daarvan maaien we respectievelijk sinds 1979 en 1980. De soort heeft zich reeds aanzienlijk uitgebreid. In 1982 en 1983 werd dan ook met maaibeheer begonnen op nog twee andere standplaatsen.

Orchis simia (Aapjesorchis): in 1983 werden twee bloeiende exemplaren teruggevonden door C. Puts en Ch. Tihon, op enkele tientallen m van elkaar verwijderd. De planten stonden in een beschaduwde wegberm en werden jammer genoeg bij de jaarlijkse maaibeurt in juni door een plaatselijke landbouwer meegemaaid. Door MARÉCHAL (1941) wordt deze soort niet vermeld.

Orchis morio (Harlekijn): in 1978 voor het laatst gezien (PUTS, 1979), in een koeienwei (TIHON, pers. med.).

Orchis mascula (Mannetjesorchis): in 1983 werd in de Jekervallei een rijke standplaats ontdekt door Ch. Tihon.

Dactylorhiza majalis (Breedbladige orchis): deze soort is ons slechts bekend van twee kleine, zeer bedreigde standplaatsen, waarvan een op een privé-terrein in een vochtige populierenaanplant in de Jekervallei. De andere standplaats is een droge helling, sterk bedreigd door plunderaars (1981: 17 exemplaren, 1982: 15 waarvan 12 werden uitgestoken, 1983: 5). *Dactylorhiza fuchsii* (Bosorchis): er zijn ons twee standplaatsen bekend; een ervan maaien we regelmatig en ze heeft zich aanzienlijk in oppervlakte uitgebreid.

Aceras anthropophorum (Poppenorchis): komt op zowat alle kalkgraslanden van de streek voor en ook in de struwelen en bossen die de graslanden overgroeien. Sommige exemplaren worden zeer groot: dr. J. Willems telde 135 bloempjes op één plant. In 1983 bemerkten we een massale opkomst van kiemplantjes op een stuk dat in 1982 voor het eerst gemaaid was.

Vaak komt de soort trouwens enkel vegetatief voor.

Eind juni 1982 werden door mensen, vreemd aan het beheer van de St.-Pietersberg, een aantal orchideeën van het geslacht *Dactylorhiza* (*D. incarnata*, *D. fuchsii*) aangebracht op een privé-terrein in de Jekervallei. De planten werden uitgeplant op een kalkrijke, eerder vochtige, grazige plaats waar nog in de jaren '70 uitgebreide grondwerken werden uitgevoerd, o.a. met bulldozers. Wij zijn van oordeel dat een plant die uit zijn natuurlijk milieu is onttrokken, voor het natuurbehoud geen waarde meer heeft en dat het ergens anders uitplanten onvermijdelijk leidt tot flora- vervalsing. Bovendien staan er op de Sint-Pietersberg al zeer veel orchideeën, zodat een dergelijke inbreng het aanwezige genetisch materiaal onzuiver maakt. Wij betreuren dan ook deze hele zaak.

Andere soorten

Botrychium lunaria (Maanvaren): in 1983 nog steeds op enkele standplaatsen in droge graslanden, jammer genoeg niet steeds binnen het reservaat.

Ophioglossum vulgatum (Addertong): een standplaats bevindt zich op een kalkgrasland dat in 1982 en 1983 werd gemaaid. De planten doen het er zeer goed. We kennen nog twee andere standplaatsen, gelegen in bossen; een hiervan ligt in het militair domein van Eben-Emael (TIHON, pers. med.). De planten sporuleren hier niet.

Juniperus communis (Jeneverbes): in 1979 stonden nog enkele zeer oude Jeneverbessen in het bos op de Thier de Nivel- le (PUTS, 1979; TIHON, pers. med.). In 1983 werd een jong exemplaar gevonden op een grasland dat voor het eerst was opengekapt in 1979 en waar daarna regelmatig de opslag was verwijderd. Er is nu opnieuw hoop voor de Jeneverbes, die vroeger op de Sint-Pietersberg zo algemeen was (pers. med. DEMARETS, inwoner van Lixhe).

Actaea spicata (Zwarte gifbes): op één plaats in de Jekervallei, dit is een zeer

geïsoleerde groeiplaats.

Berberis vulgaris (Berberis): op minstens vijf plaatsen op de Thier de Lanaye.

Silene nutans (Nachtsilence): op enkele graslandjes aan de Maaskant.

Chenopodium botrys (Druifkruid): weggkant te Heure - le - Romain, 1982.

Rumex scutatus (Spaanse zuring): langs een weggkant op kalk nabij Halembaye.

Arabis hirsuta (Ruige scheefkelk): zowel in de Jekervallei als op de Maaskant, zeker vijf groeiplaatsen.

Pyrola rotundifolia (Rondbladig wintergroen): langs de Maaskant (zie PETIT, 1979).

Sedum forsterianum (Sierlijk vetkruid): oude steengroeve te Heure - le - Romain.

Saxifraga tridactylites (Kandelaartje): enkele vindplaatsen op zeer ijle kalkgraslanden en rotsen.

Parnassia palustris (Parnassia): in 1983 nog twee standplaatsen in de Jekervallei.

Lathyrus aphaca (Naakte lathyrus): een vindplaats langs een wegrand op kalk.

Coronilla emerus (Struikkroonkruid): op de berm van een veldweg langs een weide in de Jekervallei; mogelijk lang geleden uitgeplant.

Colutea arborescens (Blazenstruik): er zijn nog slechts twee zeer oude exemplaren bekend van deze soort die in de 16e eeuw voor het eerst door Dodoens voor deze streek vermeld wordt. Beide exemplaren zijn in 1983 vrijgesteld, zodat ze niet langer het gevaar lopen van verstikt te worden door de opgroeiende bomen eromheen.

Trifolium medium (Bochtige klaver): een zeer mooie standplaats langs een wegrand op kalk nabij Halembaye.

Cornus mas (Gele kornoelje): minstens een drietal standplaatsen waarvan de mooiste zeker een bos nabij de cementfabriek van C.B.R. te Lixhe is. Hier groeit de soort talrijk in de ondergroei van een bos met *Quercus petraea*, *Fagus sylvatica*, *Prunus avium*, *Fraxinus excelsior*. Dit bos is eigendom van de cementfabriek en dus is zijn toekomst erg onzeker (fig. 3).

Evonymus latifolius; in een bos te Petit-Lanaye, verwilderd en min of

meer ingeburgerd.

Euphorbia esula (Heksenwolfsmelk): enkele rijke standplaatsen op de Thier des Vignes.

Rhamnus catharticus (Wegedoorn): op minstens drie plaatsen, zowel in de Jekervallei als op de Maaskant.

Bupleurum falcatum (Sikkelgoudscherm): een standplaats op een grazige weggkant in de Jekervallei.

Vincetoxicum hirundinaria (Engbloem): talrijke goed bezette standplaatsen op de Maasflank; in de Jekervallei hebben we deze plant nog niet gevonden.

Cuscuta epithymum (Klein warkruid): op minstens vijf graslanden in de streek, vaak overvloedig. Komt hier dikwijls voor op Klaver-soorten.

Cynoglossum officinale (Hondstong): drie standplaatsen rond het dorp van Eben (Lava).

Salvia pratensis (Veldsalie): op één plaats op de Maasflank.

Orobanche minor (Klavervreter): enkele standplaatsen, soms massaal; in 1983 zelfs twee exemplaren op een akker dicht bij het militair domein waarop *Trifolium pratense* als voedergras gezaaid was.

Campanula rapunculoides (Akkerklokje): tussen een akker en een bosrand te Lixhe.

Campanula persicifolia (Prachtklokje): een standplaats in de Jekervallei.

Sambucus ebulus (Kruidvlier): op een weggkant nabij Halembaye.

Lonicera xylosteum (Rode kamperfoe-

lie): in de bossen te Caestert, Eben-Emael; vaak overvloedig.

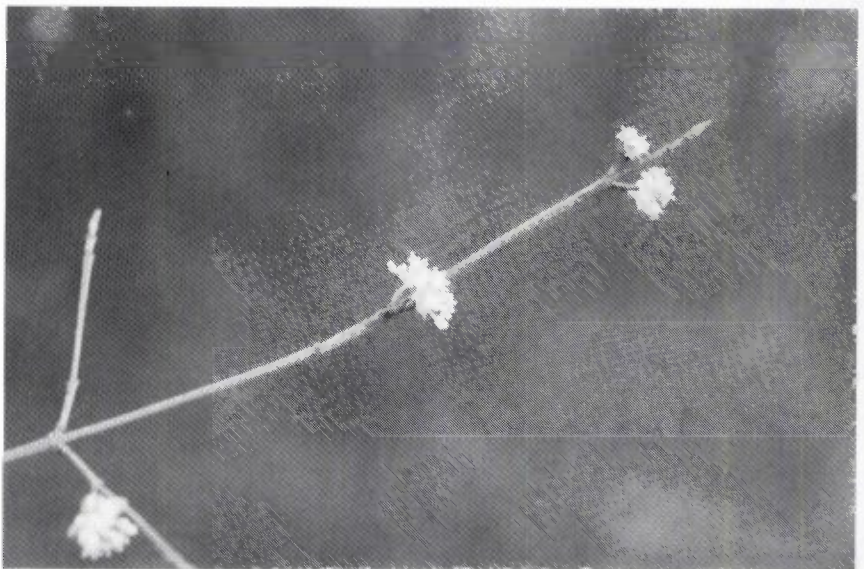
Dipsacus pilosus (Kleine kaardebol): aan een bosrand te Petit-Lanaye.

Inula helenium (Alant.): één standplaats in de Jekervallei.

Carduus nutans (Knikkende distel): op een ruderaal terrein te Emael.

Allium oleraceum (Moeslook): op een kalkgrasland langs de Maaskant.

Lilium bulbiferum (Oranjelelie): een exemplaar gevonden op een kalkhelling door A. Verlinden in het bijzijn van de tweede auteur (juli 1982). Het zou hier een eerste vondst in België betreffen. Deze soort kwam vroeger ingeburgerd in Nederland voor, nl. in blijvende roggeakkers (essen) in het Drentse district en aan de oostelijke Veluwezoom (DIJKSTRA, 1979). Daarna werd ze in 1972 nog eens teruggevonden op de grens van een Brandnetelruigte en een roggeakker aan de oostelijke Veluwezoom (WEEDA, 1973). De dichtstbijzijnde echt natuurlijke vindplaatsen zouden het zuidelijk deel van het Zwarte Woud en de Zwitserse Jura zijn. In de Alpen en de Jura echter groeit de soort o.a. op droge kalkhellingen, net zoals op de Sint Pietersberg. Daarbuiten komt ze voor in stinzemilieus in W-Duitsland en Zweden (HEGI, 1939). Hoewel de plant op de Sint Pietersberg, blijkbaar in zijn natuurlijk milieu stond, is het toch best mogelijk dat ze is uitgeplant door een goedbedoelende natuurliefhebber. Het kan hier dus een grof geval van

Figuur 3. Bloei van Gele kornoelje in het C.B.R.-bosje te Lixhe.

floravervalsing zijn. Voorlopig hebben we de plant maar laten staan, omdat we geen zekerheid hebben. De gebeurlijke eigenaar kan ze best weer komen halen.

Koeleria pyramidata (Breed Fakkeldras): één standplaats gevonden in de Jekervallei, 1983.

Résumé

Notes floristiques et incidence des travaux de gestion sur les pelouses calcaires à la Montagne Saint-Pierre (Prov. de Liège, Belgique).

Notes floristiques sur la Montagne Saint-Pierre.

Chaque année nous constatons la destruction de plusieurs stations de plantes rares. Le lecteur comprendra donc pourquoi nous ne les citerons pas en détail ici. Il ressort d'une comparaison de nos observations avec les données floristiques publiées par A. MARÉCHAL (1941) qu'au cours de ce siècle environ 70 espèces de plantes ont déjà disparu de la Montagne Saint-Pierre. Parmi celles-ci se trouvent environ 15 messicoles.

Les plantes messicoles

Malgré les disparitions dont nous venons de faire état il reste encore un grand nombre de messicoles rares à la Montagne Saint-Pierre. Elles sont toutefois rarement abondantes. Leur maintien peut être dû à la présence en certains endroits de petits paysages bocagers ou au caractère peu intensif de l'agriculture sur certains champs fort caillouteux. Ces facteurs humains mis à part ce sont surtout la teneur en calcium du sol, le bon drainage naturel de la marne et le microclimat chaud qui conditionnent la présence de quelques espèces à répartition plutôt méridionale.

Les orchidées

Coeloglossum viride: Au seul endroit d'où A. MARÉCHAL (1941) la mentionnait l'espèce s'est fort étendue, ceci grâce à la gestion menée. C'est surtout au cours des dernières années que le nombre de pieds de cette espèce a fort augmenté.

Ophrys apifera: Nous connaissons six stations de cette espèce, dont quatre dans les limites des réserves naturelles. C'est une espèce dont les feuilles sont présentes en hiver et qui a fort à souffrir des incendies au début du printemps. Aux endroits gérés l'espèce est en progression parce que là où l'on a fauché l'incendie n'est plus possible.

Orchis purpurea: Cette espèce était rare jusqu'aux années 1940. Depuis lors elle s'étend grâce à l'extension des zones boisées. Elle s'hybride avec l'espèce suivante.

Orchis militaris: Cette espèce est typique des pelouses ouvertes, où sa persistance est contrecarrée par les incendies pritianniers qui en détruisent les feuilles. Elle s'est bien développée grâce au fauchage.

En fin juin 1982 quelques personnes étrangères à la gestion de la Montagne Saint-Pierre ont introduit un certain nombre de pieds d'orchidées du genre *Dactylorhiza* (*D. incarnata*, *D. fuchsii*) dans un terrain privé dans la vallée du Geer. Elles ont été plantées dans un substrat riche en calcaire, assez humide, en un endroit portant une végétation herbacée et qui avait été fortement remanié mécaniquement au cours des années 70.

Nous sommes d'avis qu'une plante une fois extraite de son milieu naturel n'a plus de valeur pour la conservation de la nature, et que son introduction ailleurs ne peut mener qu'à des falsifications floristiques. Pis encore, une pollution génétique des peuplements naturels d'orchidées de la Montagne Saint-Pierre est à craindre. Nous déplorons toute l'affaire.

Literatuur

- DIJKSTRA, S.J., 1979. Liliaceae. *Natuurhist. Maandbl.* 68,8 : 141.
- DUMOULIN, L., 1868. Guide du botaniste dans les environs de Maastricht. Hollman, Maastricht. 176 pp.
- FULLER, F., 1972. Die Gattungen *Orchis* und *Dactylorhiza*. Die Orchideen Deutschlands, 3. Teil 2, neubearbeitete Auflage. Die neue Brehm - Bücherei, A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt. 127 pp.
- HAROT, A. en E. MARCHAL, 1868. Catalogue des plantes plus ou moins rares de la vallée de la Meuse de Liège à Maastricht. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belg.* 8 : 240-275.
- HARDY, A., 1887. Les Orchidées des environs de Visé. Imprimeur J. Frens - Thonon, Visé. 4 pp.
- KUHNHOLTZ-LOROT, G. en F. DARIMONT, 1940. Esquisse dynamique de la végétation du Thier de Nivelles à la Montagne Saint-Pierre. *Lejeunia* IV: 45-51.
- MARÉCHAL, A., 1941. La Montagne St.-Pierre, îlot biologique de plantes remarquables et rares. *Lejeunia* 5,3 : 37-57.
- OBERDORFER, E., 1962. Pflanzensoziologische Exkursionsflora für Süddeutschland und die angrenzenden Gebiete. 2. erweiterte Aufl. Eugen Ulmer, Stuttgart. 987 pp.
- PETIT, J., 1979. Chronique de la Montagne St.-Pierre. *Pyrola rotundifolia* au Thier de Lanaye. *Rev. Verv. d'Hist. Natur.* 36 : 26-29.
- PUTS, C., 1979 - La Montagne Saint-Pierre: un remarquable site botanique dont la gestion et le classement s'imposent. *Les Nat. belg.* 60,7-8: 201-223.
- ROSE, F., 1948. *Orchis purpurea* Huds. *Journ. Ecol.* 36 : 366-377.
- VAN SCHAİK, D.C. (red.), 1938. De Sint-Pietersberg. Leiter-Nypels, Maastricht. 388 pp.
- WEEQA, E.J., 1973. Een recente vondst van *Lilium bulbiferum* subsp. *croceum* (Chaix) Arcang. *Gorteria* 6,8 : 140.

De vorige aflevering in deze vijfdelige serie verschenen in *Natuurhist. Maandbl.* 73 (6/7) : 123-130, 73 (8) : 149-155 en 73 (9) : 163-166.

Korte Mededelingen

Herfstbloei bij de Bosanemoon, *Anemone nemorosa*

Het was heus op 1 september 1984 dat wij tijdens een excursie in het Canerbos te Maastricht een Bosanemoon in volle bloei aantreffen. Bij deze plantensoort had ik bloei in de herfst nog nooit waargenomen. Wel bij een aantal vroeg bloeiende struiken en bomen: Sering, Paardekastanje, Brem, Gaspeldoorn, Magnolia, e.a. Bij deze houtige gewassen worden de bloemknoppen reeds in de vorige zomer aan

de takken gevormd. Zij kunnen blijkbaar door bepaalde weersomstandigheden gedwongen worden, in het najaar uit te lopen. Mogelijk als de plant opnieuw gaat groeien na een periode van droogte.

Het wortelstokje van een Anemoon is niets anders dan een ondergrondse stengel. Ook daarop zijn in de zomer al knoppen aanwezig die normaal pas na de winter uitlopen. In ons geval bloeide de plant midden in een periode van grote droogte.

In de eerste 50 jaargangen van De Levende Natuur vond ik tweemaal een mededeling over herfstbloei bij Bosanemonen. Een van J.W. van Dieren,

uit een park in Oegstgeest in de laatste week van oktober, en een van Prof. A. van Veldhuizen, ook in 1930 uit de Adderhorst in Groningen. Kerner von Marilaun geeft iets over herfstbloei van Anemonen in het algemeen. Maar verder heeft Van Dieren er geen aantekeningen over gevonden in alle hem ter beschikking staande literatuur.

Misschien is in latere jaargangen van De Levende Natuur, of elders, meer te vinden over dit zeldzame verschijnsel. Het leek mij de moeite waard er melding van te maken.

P.J. van Nieuwenhoven
Trianonstraat 13, Maastricht